Теорія ймовір. та матем. статист. Teor. Ĭmovir. ta Matem. Statyst.
Вип. 93, 2015, стор. 87–94 No. 93, 2015, pp. 87–94

ПРОБЛЕМА ВЕЛИКИХ ВІДХИЛЕНЬ ДЛЯ ПРОЦЕСІВ ВИПАДКОВОЇ ЕВОЛЮЦІЇ

УДК 519.21

В. С. КОРОЛЮК І І. В. САМОЙЛЕНКО

Анотація. В цій статті ми наводимо стислий огляд наших спільних результатів щодо проблеми великих відхилень для процесів випадкової еволюції, які опубліковано в роботах [5]–[20].

Abstract. In this article we make a brief survey of our common results as for large deviations problem for some processes of random evolution, published in the works [5]–[20].

Аннотация. В этой статье мы приводим сокращенный обзор наших совместных результатов касательно проблемы больших уклонений для процессов случайной эволюции, которые опубликованы в работах [5]–[20].

1. Вступ

В цій статті ми наводимо стислий огляд наших спільних результатів щодо проблеми великих відхилень для процесів випадкової еволюції, які опубліковано в роботах [5]–[20].

Проблема великих відхилень застосовується для оцінки експоненційно малих імовірностей і має безпосередній зв'язок з граничними теоремами для випадкових процесів.

Існує кілька різних типів граничних теорем:

I: Усереднення, або закон великих чисел.
II: Дифузійна апроксимація, або центральна гранична теорема.
III: Пуассонова апроксимація (для семімартингалів).
IV: Великі відхилення, або асимптотично малі імовірності.

Нехай L — генератор марковського процесу (МП) $\eta(t)$, $t \geq 0$ визначеного на стандартному фазовому просторі $(E, \mathcal{E})$ (тобто E — польський простір, а $\mathcal{E}$ його борелівська σ-алгебра). Припустимо, що він має щільну область визначення $\mathcal{D}(L) \subseteq \mathcal{B}_E$, що містить неперервні функції з неперервними похідними. Тут $\mathcal{B}_E$ — банахів простір дійснозначних фінітних тест-функцій $\varphi(u) \in E$, оснащений нормою: $\|\varphi\| := \sup_{u\in E} |\varphi(u)|$.

Граничні теореми для МП базуються на мартингальній характеризації МП $\eta(t)$, $t \geq 0$ (більш детально див., наприклад [1]):

$$\mu(t) := \varphi(\eta(t)) - \varphi(\eta(0)) - \int_0^t L\varphi(\eta(s))\,ds,$$

2000 *Mathematics Subject Classification.* Primary 60J55, 60B10, 60F17, 60K10; Secondary 60G46, 60G60.

Ключові слова і фрази. Великі відхилення, процеси випадкової еволюції, асимптотично мала дифузія, апроксимація Леві, експоненційний нелінійний генератор, розщеплення і подвійне укрупнення.

Статтю підготовлено за матеріалами доповіді на міжнародній конференції "Probability, Reliability and Stochastic Optimization (PRESTO-2015)", 7–10 квітня 2015, Київ, Україна.

де $\mu(t)$ — мартингал, а генератор

$$L\varphi(u) := \lim_{\Delta\to 0}\frac{1}{\Delta}\,\mathsf{E}[\varphi(u+\Delta\eta(t)) - \varphi(u)\mid \eta(t)=u],$$
$$\Delta\eta(t) := \eta(t+\Delta) - \eta(t).$$

За аналогією, проблема великих відхилень для МП базується на експоненційній мартингальній характеризації МП $\eta(t)$, $t\ge 0$ (див. [2] та [3, Ch. 1]):

$$\mu_e(t) := \exp\left\{\varphi(\eta(t)) - \varphi(\eta(0)) - \int_0^t H\varphi(\eta(s))\,ds\right\}, \tag{1}$$

де $\mu_e(t)$-мартингал, а експоненційний генератор

$$H\varphi(u) := e^{-\varphi(u)}Le^{\varphi(u)}, \qquad e^{\varphi(x)}\in\mathcal{D}(L). \tag{2}$$

2. Проблема великих відхилень для МП.

Проблема великих відхилень для МП може бути розв'язана із використанням граничної теореми для експоненційного генератора (2) (щодо додаткових умов та методів їх доведення див. монографію [3]). А саме, доведення існування такого оператора H, що

$$H^\varepsilon\varphi(u) := e^{-\varphi(u)/\varepsilon}\varepsilon L^\varepsilon e^{\varphi(u)/\varepsilon} \to H\varphi(u), \qquad \varepsilon\to 0. \tag{3}$$

Гранична теорема (3) пов'язана з асимптотичною поведінкою нелінійної напівгрупи при $\varepsilon\to 0$:

$$H_t^\varepsilon\varphi(u) := \varepsilon\ln\mathsf{E}\left[e^{\varphi(\eta^\varepsilon(t))/\varepsilon}\mid \eta^\varepsilon(0)=u\right].$$

Зауваження 2.1. Гранична теорема (3) для експоненційного генератора нетривіально пов'язана з проблемою великих відхилень. А саме, розв'язання проблеми великих відхилень для нормованого МП $\eta_\varepsilon(t)$, $t\ge 0$, $\varepsilon\to 0+$ полягає у перевірці принципу великих відхилень. Останній виконується у разі, якщо існує напівнеперервна знизу функція $I\colon E\to[0,\infty)$ така, що для довільної відкритої множини A

$$\liminf_{\varepsilon\to 0}\varepsilon\ln\mathsf{P}\{\eta_\varepsilon(t)\in A\} \ge -\inf_{u\in A} I(u),$$

а для довільної замкненої множини B

$$\limsup_{\varepsilon\to 0}\varepsilon\ln\mathsf{P}\{\eta_\varepsilon(t)\in B\} \le -\inf_{u\in B} I(u).$$

I називають функціоналом дії для принципу великих відхилень.

В монографії [3] (див. Ch.2) проблема великих відхилень для МП розв'язується у чотири етапи:

1) Перевірка збіжності експоненційного (нелінійного) генератора $\mathbf{H}^\varepsilon$ до граничного експоненційного (нелінійного) генератора $\mathbf{H}$;

2) Перевірка експоненційної компактності дограничного МП.

Збіжність напівгруп, що відповідають $\mathbf{H}^\varepsilon$, разом з експоненційною компактністю дограничного МП дозволяє стверджувати принцип великих відхиленьу просторі $\mathbf{D}_E[0,\infty)$;

3) Перевірка принципу порівняння для граничного експоненційного генератора, з якого випливає, що напівгрупи які відповідають дограничному $\mathbf{H}^\varepsilon$ дійсно збігаються до єдиної напівгрупи, що відповідає граничному $\mathbf{H}$;

4) Побудова варіаційного представлення для граничного експененційного генератора, завдяки якому отримуємо явний вираз для функціоналу дії.

Етапи 2)–4) реалізовано в монографі [3] за досить загальних умов для експоненційних генераторів, що відповідають процесам з незалежними приростами, тобто процесам саме таких типів, які досліджені в роботах [5]–[20]. А саме, питання експоненційної компактності для процесів з незалежними приростами розглянуто в Прикладах 1.5, 4.23 та в пп. 10.1.2 та 10.3.2; перевірка принципу порівняння для відповідного граничного експоненційного генератора проведена в пп. 10.1.3 із застосуванням Леми 9.15; варіаційне представлення граничного експоненційного генератора проведено в пп. 10.1.5 на с. 200 із застосуванням Теореми 8.14. Методи, які використані у монографії [3] та згадані вище результати справджуються як у випадку апроксимації Леві, так і у випадку схеми малої дифузії, що описані нижче. Отже, нашою метою є реалізація лише першого етапу запропонованої програми.

Зауваження 2.2. Реалізацію деяких етапів також можна знайти у класичній монографії [4], де проблема великих відхилень розв'язується із застосуванням кумулянти процесу з незалежними приростами.

3. Граничні теореми для експоненційного генератора (3).

Ми почнемо з розгляду найпростішого прикладу МП.

3.1. Асимптотично мала дифузія.

$$\eta^\varepsilon(t) = \sqrt{\varepsilon}\sigma w(t),$$

$w(t)$ — вінерів процес,

$$L^\varepsilon\varphi(u) = \varepsilon\frac{\sigma^2}{2}\varphi''(u), \qquad H^\varepsilon\varphi(u) = H\varphi(u) + R_\varepsilon\varphi(u), \qquad R_\varepsilon\varphi(u) \to 0, \quad \varepsilon \to 0,$$

$$H\varphi(u) = \frac{\sigma^2}{2}[\varphi'(u)]^2.$$

3.2. Процеси з незалежними приростами.

$$L^\varepsilon\varphi(u) = \varepsilon^{-3}\int_{\mathbf{R}}[\varphi(u+\varepsilon^2 v) - \varphi(u)]L(dv)$$

за умови балансу: $\int_{\mathbf{R}} vL(dv) = 0$.

$$H^\varepsilon\varphi(u) = H\varphi(u) + R_\varepsilon\varphi(u), \quad R_\varepsilon\varphi(u) \to 0, \qquad \varepsilon \to 0,$$

$$H\varphi(u) = \frac{\sigma^2}{2}[\varphi'(u)]^2, \qquad \sigma^2 := \int_{\mathbf{R}} v^2 L(dv).$$

3.3. Схема пуассонової апроксимації ([13]–[20]).

$$\Gamma_\delta^\varepsilon\varphi(u) = \varepsilon^{-2}\int_{\mathbf{R}}[\varphi(u+\varepsilon v) - \varphi(u)]\,\Gamma_\delta(dv),$$

$$\Gamma_\delta^\varepsilon\varphi(u) = \Gamma\varphi(u) + R_{\varepsilon,\delta}\varphi(u), \qquad R_{\varepsilon,\delta} \to 0, \quad \varepsilon,\delta \to 0, \quad \varepsilon^{-1}\delta \to 1,$$

$$\Gamma\varphi(u) = b\varphi'(u) + \int_{\mathbf{R}}[\varphi(u+v) - \varphi(u) - v\varphi'(u)]\,\Gamma_0(dv),$$

де міра $\Gamma_0(\cdot)$ визначається з міри $\Gamma_\delta(\cdot)$ співвідношеннями

$$\Gamma_g^\delta = \int_{\mathbf{R}} g(v)\,\Gamma_\delta(dv) = \delta\left[\Gamma_g + \theta_g^\varepsilon\right], \qquad \Gamma_g = \int_{\mathbf{R}} g(v)\,\Gamma_0(dv).$$

Тоді

$$H^{\varepsilon,\delta}\varphi(u) = H\varphi(u) + \theta^{\varepsilon,\delta}\varphi(u), \qquad \theta^{\varepsilon,\delta} \to 0, \quad \varepsilon,\delta \to 0, \quad \varepsilon^{-1}\delta \to 1,$$

$$H\varphi(u) = b\varphi'(u) + \int_{\mathbf{R}}\left[e^{v\varphi'(u)} - 1\right]\Gamma_0(dv).$$

4. Проблема великих відхилень для процесів випадкової еволюції

Надалі будемо розглядати випадкові еволюції у евклідовому просторі $\eta(t;x) \in \mathbf{R}$ (узагальнення на випадок $\mathbf{R}^d$ є досить тривіальним), керовані стаціонарним МП у довільному банаховому просторі $æ(t) \in E$.

4.1. Процес випадкової еволюції у марковському випадковому середовищі, яке задано стаціонарним МП $æ(t)$, $t \geq 0$, на вимірному фазовому просторі $(E, \mathcal{E})$ описується генератором

$$Q\varphi(\cdot, x) = q \int_E [\varphi(y) - \varphi(x)]\, P(x, dy), \qquad x \in E.$$

Двокомпонентний МП $\eta(t;x)$, $æ(t)$, $t \geq 0$, описується генератором

$$L\varphi(u, x) = [Q + \Gamma(x)]\varphi(u, x),$$

де $\Gamma(x)$, $x \in E$ визначає асоційований МП $\eta(t)$, $t \geq 0$:

$$\Gamma(x)\varphi(u, \cdot) = \int_{\mathbf{R}} [\varphi(u + v) - \varphi(u)]\Gamma(dv; x), \qquad x \in E. \tag{4}$$

4.2. Проблема великих відхилень для процесу випадкової еволюції в схемі серій (з малим параметром серії $\varepsilon \to 0$), що нормує процес випадкової еволюції $\eta^\varepsilon(t;x)$, $æ^\varepsilon(t)$, $t \geq 0$, формулюється для генератора

$$L^\varepsilon \varphi(u, x) = [Q^\varepsilon + \Gamma^\varepsilon(x)]\, \varphi(u, x).$$

За умови виконання додакових умов, що були сформульовині у Розділі 2 у вигляді етапів 2)–4), аналіз проблеми великих відхилень для процесу випадкової еволюції зводиться до асимптотичного аналізу нормованого експоненційного генератора:

$$H^\varepsilon \varphi^\varepsilon(u, x) = e^{-\varphi^\varepsilon/\varepsilon} \varepsilon L^\varepsilon e^{\varphi^\varepsilon/\varepsilon}, \qquad \varepsilon \to 0. \tag{5}$$

В подальшому, ми розглядаємо лише два варіанти проблеми великих відхилень для процесу випадкової еволюції.

4.2.1. Схема асимптотично малої дифузії ([5]–[12], [14]*).* Процес випадкової еволюції в схемі серій визначається нормованим генератором

$$L^\varepsilon \varphi(u, x) = \left[\varepsilon^{-3} Q + \Gamma^\varepsilon(x)\right] \varphi(u, x),$$

$$\Gamma^\varepsilon \varphi(u) = \varepsilon^{-3} \int_{\mathbf{R}} \left[\varphi(u + \varepsilon^2 v) - \varphi(u)\right] \Gamma(dv; x), \qquad x \in E. \tag{6}$$

За умови балансу: $\int_{\mathbf{R}} v\, \Gamma(dv; x) \equiv 0$, $x \in E$, існує асмптотичне представлення

$$\Gamma^\varepsilon \varphi(u) = \varepsilon B(x)\varphi(u) + \varepsilon R_\varepsilon \varphi(u), \qquad R_\varepsilon \to 0, \qquad \varepsilon \to 0,$$

$$B(x)\varphi(u) := \frac{\sigma^2(x)}{2}\varphi''(u), \qquad \sigma^2(x) := \int_{\mathbf{R}} v^2\, \Gamma(dv; x).$$

Таким чином, викикає задача сингулярного збурення для оператора

$$L_0^\varepsilon \varphi(u, x) = \left[\varepsilon^{-3} Q + \varepsilon B(x)\right] \varphi(u, x). \tag{7}$$

Основною проблемою стає: як вкласти лінійну задачу сингулярного збурення (7) в асимптотичний аналіз нелінійного експоненційного генератора (5)? Розв'язок задачі сингулярного збурення для оператора

$$H_0^\varepsilon \varphi^\varepsilon(u, x) = e^{-\varphi^\varepsilon(u)/\varepsilon} \varepsilon L_0^\varepsilon e^{\varphi^\varepsilon(u)/\varepsilon}$$

реалізується на збурених тест-функціях

$$\varphi^\varepsilon(u, x) = \varphi(u) + \varepsilon \ln[1 + \varepsilon \varphi_1(u, x)].$$

Основний результат (див. [5]) полягає у наступному асимптотичному представленні:

$$H_0^\varepsilon\varphi^\varepsilon(u,x) = Q\varphi_1(u,x) + \widetilde{B}(x)\varphi(u) + R_\varepsilon(x)\varphi(u), \qquad R_\varepsilon \to 0, \qquad \varepsilon \to 0, \tag{8}$$
$$\widetilde{B}(x)\varphi(u) := \frac{1}{2}\sigma^2(x)[\varphi'(u)]^2, \qquad \sigma^2(x) := \int_{\mathbf{R}} v^2\,\Gamma(dv,x).$$

Розв'язок задачі сингулярного збурення для (8) визначає граничний експоненційний генератор

$$\widehat{H}\varphi(u) = \frac{1}{2}\widehat{\sigma}^2[\varphi'(u)]^2, \qquad \widehat{\sigma}^2 := \int_E \pi(dx)\sigma^2(x).$$

4.2.2. Схема пуассонової апроксимації [13]-[17], [20]. Підхід, який використовується при аналізі проблеми великих відхилень в схемі піассонової апроксимації, а також у схемі розщеплення і подвійного укрупнення відрізняється як від класичного підходу (див. [3, 4])так і від методів, запропонованих в [5]–[14]. Детальну інформацію можна знайти в роботах [15]–[20].

Проблема великих відхилень в схемі серій задається нормованим генератором

$$L_\delta^\varepsilon\varphi(u,x) = \left[\varepsilon^{-3}Q + \Gamma_\delta^\varepsilon(x)\right]\varphi(u,x),$$
$$\Gamma_\delta^\varepsilon(x)\varphi(u) = \varepsilon^{-2}\int_{\mathbf{R}}[\varphi(u+\varepsilon v) - \varphi(u)]\,\Gamma_\delta(dv;x), \qquad x \in E.$$

Умови пуассонової апроксимації наступні:

P1: $b_\delta(x) := \int_{\mathbf{R}} v\,\Gamma_\delta(dv;x) = \delta[b(x) + \theta_b(x)]$,
P2: $c_\delta(x) := \int_{\mathbf{R}} v^2\,\Gamma_\delta(dv;x) = \delta[c(x) + \theta_c(x)]$,
P3: $\Gamma_g^\delta(x) := \int_{\mathbf{R}} g(v)\,\Gamma_\delta(dv;x) = \delta[\Gamma_g(x) + \theta_\Gamma(x)]$.

Задача сингулярного збурення для нелінійного оператора

$$H_\Gamma^{\varepsilon,\delta}\varphi_\delta^\varepsilon(u,x) = e^{-\varphi_\delta^\varepsilon(u)/\epsilon}\varepsilon L_\delta^\varepsilon e^{\varphi_\delta^\varepsilon(u)/\varepsilon}, \qquad \varepsilon,\delta \to 0, \quad \varepsilon^{-1}\delta \to 1$$

розглядається на збурених тест-функціях

$$\varphi_\delta^\varepsilon(u,x) = \varphi(u) + \varepsilon\ln[1 + \delta\varphi_1(u,x)].$$

Основний результат (див. [16]) полягає у наступному асимптотичному представленні:

$$H_\Gamma^{\varepsilon,\delta}\varphi_\delta^\varepsilon(u,x) = Q\varphi_1(u,x) + H_\Gamma(x)\varphi(u) + \theta_\Gamma^{\varepsilon,\delta}(x)\varphi(u) \tag{9}$$

де оператор (пор. з пп.3.3)

$$H_\Gamma(x)\varphi(u) = b(x)\varphi'(u) + \int_{\mathbf{R}}[e^{v\varphi'(u)} - 1]\Gamma_0(dv;x), \qquad x \in E. \tag{10}$$

Розв'язок задачі сингулярного збурення для (9)-(10) визначає граничний експоненційний генератор

$$\widehat{H}\varphi(u) = \widehat{b}\varphi'(u) + \int_{\mathbf{R}}\left[e^{v\varphi'(u)} - 1\right]\widehat{\Gamma}_0(dv), \tag{11}$$
$$\widehat{b} := \int_E \pi(dx)b(x), \qquad \widehat{\Gamma}_0(dv) := \int_E \pi(dx)\,\Gamma_0(dv;x).$$

Граничний експоненційний генератор (11) містить стрибкову частину, що задається мірою інтенсивності стрибків $\widehat{\Gamma}_0(dv)$.

5. Проблема великих відхилень в схемі розщеплення і подвійного укрупнення

Ми вводимо перемикаючий МП $æ^\varepsilon(t)$, $t \geq 0$ на стандартному фазовому просторі $(E, \mathcal{E})$ в схемі серій з малим параметром серії $\varepsilon \to 0$, $\varepsilon > 0$, де фазовий простір

$$E = \bigcup_{k=1}^{N} E_k, \qquad E_k \cap E_{k'} = \varnothing, k \neq k'.$$

Марковське ядро

$$Q^\varepsilon(x, B, t) = P^\varepsilon(x, B)\left[1 - e^{-q(x)t}\right], \qquad x \in E,\ B \in \mathcal{E},\ t \geq 0.$$

Оператор Q^ε можна представити у вигляді:

$$Q^\varepsilon = Q + \varepsilon Q_1, \qquad Q_1(x) = q(x)\int_E P_1(x, dy)\varphi(y).$$

5.1. Проблема великих відхилень за умови локального балансу ΛB ([14]). Процес випадкової еволюції досліджується за умови

ΛB: $b(u;x) := \int_{\mathbf{R}} v\,\Gamma(u, dv; x) \equiv 0$

з наступним нормуванням:

$$\xi^\varepsilon(t) = \varepsilon^2\xi\left(t/\varepsilon^3\right), \qquad æ_t^\varepsilon := æ^\varepsilon\left(t/\varepsilon^3\right).$$

Відповідний генератор має вигляд

$$\mathbf{L}_\Lambda^\varepsilon\varphi(u, x) = \left[\varepsilon^{-3}Q + \varepsilon^{-2}Q_1 + \Gamma^\varepsilon(x)\right]\varphi(u, x),$$

$$\Gamma^\varepsilon(x)\varphi(u) = \varepsilon^{-3}\int_{\mathbf{R}}\left[\varphi\left(u + \varepsilon^2 v\right) - \varphi(u)\right]\Gamma(u, dv; x).$$

Генератор має наступне асимптотичне представлення:

$$\mathbf{L}_\Lambda^\varepsilon\varphi(u, x) = \left[\varepsilon^{-3}Q + \varepsilon^{-2}Q_1 + \varepsilon\mathbf{B}(x)\right]\varphi(u, x) + \varepsilon\delta^\varepsilon(u, x)\varphi(u, x).$$

Тут

$$\mathbf{B}(x)\varphi(u) = \frac{1}{2}B(u;x)\varphi''(u), \qquad B(u;x) = \int_{\mathbf{R}} v^2\,\Gamma(u, dv; x).$$

Експоненційний генератор процесу випадкової еволюції за умови ΛB визначається співвідношенням

$$\mathbf{H}\varphi(u) = \frac{1}{2}\widehat{\widehat{B}}(u)[\varphi'(u)]^2,$$

$$\widehat{\widehat{B}}(u) = \sum_{k=1}^{N}\widehat{\pi}_k\int_{E_k}\pi_k(dx)B(u;x), \qquad B(u;x) = \int_{\mathbf{R}} v^2\,\Gamma(u, dv; x).$$

5.2. Проблема великих відхилень за умови тотального балансу TB ([14]). За умови тотального балансу:

TB: $b(u;x) = \int_{\mathbf{R}} v\Gamma(u, dv; x) \not\equiv 0$, $\sum_{k=1}^{N}\widehat{\pi}_k\widehat{b}_k(u) = 0$, $\widehat{b}_k(u) = \int_{E_k}\pi_k(dx)b(u;x)$, $1 \leq k \leq N$

ми вводимо наступне нормування для процесу випадкової еволюції:

$$\xi^\varepsilon(t) = \varepsilon^2\xi\left(t/\varepsilon^3\right), \qquad æ_t^\varepsilon := æ^\varepsilon\left(t/\varepsilon^4\right).$$

Відповідний генератор має вигляд

$$\mathbf{L}_T^\varepsilon\varphi(u, x) = \left[\varepsilon^{-4}Q + \varepsilon^{-3}Q_1 + \Gamma^\varepsilon(x)\right]\varphi(u, x),$$

де

$$\Gamma^\varepsilon(x)\varphi(u) = \varepsilon^{-3}\int_{\mathbf{R}}\left[\varphi\left(u + \varepsilon^2 v\right) - \varphi(u)\right]\Gamma(u, dv; x).$$

Генератор має наступне асимптотичне представлення:

$$\mathbf{L}_T^\varepsilon \varphi(u,x) = \left[\varepsilon^{-4} Q + \varepsilon^{-3} Q_1 + \varepsilon^{-1} \Gamma(x) + \varepsilon \mathbf{B}(x)\right] \varphi(u,x) + \varepsilon \delta^\varepsilon(u,x) \varphi(u,x).$$

Тут

$$\Gamma(x)\varphi(u) := b(u;x)\varphi'(u).$$

Експоненційний генератор процесу випадкової еволюції за умови TB визначається співвідношенням

$$\mathbf{H}\varphi(u) = \frac{1}{2}\widehat{\widehat{B}}_T(u)[\varphi'(u)]^2, \qquad \widehat{\widehat{B}}_T(u) = \widehat{\widehat{B}}(u) + \widehat{\widehat{B}}_0(u).$$

Тут

$$\widehat{\widehat{B}}(u) := \sum_{k=1}^N \widehat{\pi}_k \int_{E_k} \pi_k(dx) B(u;x), \qquad B(u;x) = \int_{\mathbf{R}} v^2\, \Gamma(u,dv;x),$$

$$\widehat{\widehat{B}}_0(u) := \widehat{\Pi}\widehat{b}(u,\widehat{x})\widehat{R}_0\widehat{b}(u,\widehat{x})\widehat{\Pi} = \sum_{k,l=1}^N \widehat{\pi}_k \widehat{b}_k \widehat{R}_{kl}^0 \widehat{b}_l.$$

6. Асимптотичний аналіз нелінійних експоненційних генераторів проведено для:

1. Марковської випадкової еволюції з локально незалежними приростами в схемі асимптотично малої дифузії.
2. Марковської випадкової еволюції з незалежними приростами в схемі асимптотично малої дифузії у фазовому просторі з розщепленням і подвійним укрупненням.
3. Динамічних випадкових еволюцій в схемі асимптотично малої дифузії.
4. Випадкової еволюції з незалежними приростами в схемі апроксимації Леві.
5. Імпульсних процесів в схемі апроксимації Леві.
6. Випадкових еволюцій з незалежними приростами в схемі апроксимації Леві у фазовому просторі з розщепленням і подвійним укрупненням.
7. Імпульсних процесів в схемі апроксимації Леві у фазовому просторі з розщепленням і подвійним укрупненням.
8. Імпульсних процесів накопичення у фазовому просторі з укрупненням.

Література

1. S. N. Ethier and T. G. Kurtz, *Markov Processes: Characterization and Convergence*, Wiley, New York, 1985.
2. J. Feng, *Martingale problems for large deviations of Markov processes*, Stochastic Processes and their Applications **81** (1999), 165–216.
3. J. Feng and T. G. Kurtz, *Large Deviation for Stochastic Processes*, AMS, RI, 2006.
4. M. J. Freidlin and A. D. Wentzel, *Random Perturbations of Dynamical Systems*, Springer-Verlag, New York, 1998.
5. V. S. Korolyuk, *Problem of large deviations for Markov random evolutions with independent increments in the scheme of asymptotically small diffusion*, Ukrainian Math. J. **62** (2010), no. 5, 739–747.
6. В. С. Королюк, *Марковские случайные эволюции с независимыми приращениями в схеме асимптотически малой диффузии*, Доповіді НАНУ (2010), №6, 22–26.
7. V. S. Koroliuk, *Large deviation problems for Markov random evolution with independent increments in the scheme of asymptotically small diffusion*, Communications in Statistics - Theory and Methods **40(19–20)** (2011), 3385–3395.
8. V. S. Koroliuk, *Random evolutions with locally independent increments on increasing time intervals*, Journal of Mathematical Sciences **179** (2011), №2, 273–289.
9. В. С. Королюк, *Принцип больших уклонений для случайных эволюций*, Вісник КНУ імені Тараса Шевченка (2011), №25, 4–6.
10. V. S. Koroliuk, *Dynamic random evolutions on increasing time intervals*, Theory Probab. Math. Statist. **85** (2012), 83–91.

11. V. S. Koroliuk, R. Manca, and G. D'Amico, *Storage impulsive processes in the merging phase space*, Journal of Mathematical Sciences **196** (2014), №5, 644–651.
12. V. S. Koroliuk, R. Manca, and G. D'Amico, *Storage impulsive processes on increasing time intervals*, Theory Probab. Math. Statist. **89** (2014), 71–78.
13. В. С. Королюк, І. В. Самойленко, *Великі відхилення для імпульсних процесів накопичення в схемі фазового укрупнення*, Допов. НАН України (2014), №7, 28–35.
14. V. S. Koroliuk and I. V. Samoilenko, *Large deviations for random evolutions in the scheme of asymptotically small diffusion*, Modern Stochastics and Applications, Springer Optimization and Its Applications **90** (2014), 201–217.
15. I. V. Samoilenko, *Large deviations for impulsive processes in the scheme of Poisson approximation*, Ukrainian Math. J. **64** (2013), №11, 1727–1738.
16. I. V. Samoilenko, *Large deviation for random evolutions with independent increments in the scheme of Poisson approximation*, Theory Probab. Math. Statist. **85** (2011), 107–114.
17. I. V. Samoilenko, *Large deviations for impulsive processes in the scheme of the Lévy approximation*, Theory Probab. Math. Statist. **88** (2014), 151–160.
18. І. В. Самойленко, Ю. В. Шушарін, *Великі відхилення для випадкової еволюції з незалежними приростами в схемі пуассонової апроксимації з розщепленням та подвійним укрупненням*, Журнал обчислювальної та прикладної математики **117** (2014), №3, 76–86.
19. I. V. Samoilenko, *Large deviations for random evolutions with independent increments in the scheme of Lévy approximation with split and double merging*, Random Operators and Stochastic Equations **23** (2015), №2, 137–149.
20. I. V. Samoilenko, *Large deviations for random evolutions with independent increments in a scheme of Lévy approximation*, Journal of Mathematical Sciences **210** (2015), №1, 52–66.

Інститут математики, Національна академія наук України, вул. Терещенківська, 3, Київ 01601, Україна
Адреса електронної пошти: vskorol@yahoo.com

Факультет кібернетики, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 64, Київ 01601, Україна
Адреса електронної пошти: isamoil@i.ua

Надійшла 29/06/2015